

Kapital Qurilish Loyihalarini Moliyalashtirishni Samarali Tashkil Etish

Hazratqulov Shohabbos Botirjon o'g'li¹

Annotatsiya: Kapital qurilish loyihalari, xoh infratuzilma, xoh ko'chmas mulk, xoh sanoat bo'lsin, katta moliyaviy resurslar va puxta rejalashtirishni talab qiladi. Bunday loyihalarning muvaffaqiyatini aniqlashda moliyalashtirishni tashkil etish muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha ilg'or jahon tajribasini o'rganib, ularni O'zbekistonda qo'llanilayotgan noyob yondashuvlar bilan taqqoslaydi. Qiyinchiliklar, usullar va imkoniyatlarni o'rganib chiqqan holda, maqola samarali moliyalashtirish strategiyalari loyihaning amalga oshirilishi va uzoq muddatli iqtisodiy foydani ta'minlashi mumkinligi haqida to'liq ma'lumot beradi.

Tayanch so'zlar: Davlat-xususiy sheriklik, xususiy capital, davlat byudjeti, xorijiy investitsiyalar.

Kirish

Kapital qurilish loyihalari infratuzilma, ko'chmas mulk va sanoat quvvatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan yirik, yuqori xarajatli korxonalaridir. Ushbu loyihalar ko'pincha milliy iqtisodiy o'sish, transport tarmoqlarini yaxshilash, energiya salohiyatini oshirish yoki urbanizatsiyani rag'batlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Global miqyosda kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirish davlat mablag'lari, xususiy investitsiyalar, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) va xalqaro rivojlanish fondlarining kombinatsiyasini o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan O'zbekiston modernizatsiya va barqaror rivojlanish strategiyasi doirasida qurilish loyihalarini amalga oshirmoqda. Mamlakatning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi davom etar ekan, kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirishni tashkil etish global tendentsiyalarni tobora ko'proq aks ettirmoqda, shu bilan birga o'ziga xos ichki muammolarni hal qilmoqda.

Ushbu maqolada jahon miqyosida va O'zbekistonda qo'llaniladigan asosiy moliyalashtirish mexanizmlari haqida umumiy ma'lumot berilgan, ular kapital qurilish loyihalarini samarali amalga oshirishni ta'minlash uchun qanday tashkil etilganligi o'rganilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) orqali loyihalarni moliyalashtirish:

DXSh butun dunyo bo'ylab kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirishda keng qo'llaniladigan modelga aylandi. Ushbu model davlat sektoriga xususiy kompaniyalar bilan hamkorlik qilish imkonini beradi, bunda xavf va foydani baham ko'radi. Akintoye va boshqalar. (2003) DXSh xususiy sektorga tajriba va samaradorlikni ta'minlash imkonini berib, hukumatlar duch keladigan moliyalashtirishdagi kamchiliklarni hal qilishini ta'kidlaydi. DXShlardan foyda ko'radigan asosiy tarmoqlarga transport, energetika va sog'liqni saqlash infratuzilmasi kiradi.

Misol: Buyuk Britaniyaning Crossrail loyihasi ko'pincha muvaffaqiyatli DXSh modeli sifatida tilga olinadi, xususiy kompaniyalar uzoq muddatli daromadlarni taqsimlash kelishuvlari evaziga qurilishni moliyalashtiradi (Grimsey va Lyuis, 2005).

¹ "O'zbekneftgaz" AJ, "Buxoro NQIZ" MCHJ "Buxoro Neftni Qayta Ishlash Zavodini Modernizatsiya Qilish" loyiha ofisi

DXShlar, ayniqsa, huquqiy asoslar va institutsional qo'llab-quvvatlash zaifroq bo'lishi mumkin bo'lgan rivojlanayotgan mamlakatlarda muammolarga duch kelmoqda. Siemiatycki (2011) ta'kidlashicha, noto'g'ri tuzilgan DXShlar Janubiy Amerika va Afrikadagi ba'zi yirik loyihalarda ko'rinib turganidek, xarajatlarning oshishi va kechikishlarga olib kelishi mumkin.

Xususiy kapitalni jalb qilish orqali loyihani moliyalashtirish

Loyihani moliyalashtirish infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda, xususan, energetika va transport kabi sohalarda keng qo'llaniladigan modeldir. Bu xususiy investorlarga vaqt o'tishi bilan o'z investitsiyalarini tiklashga imkon beruvchi loyihaning kelajakdagi pul oqimlari atrofida moliyalashtirishni tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Yescombe (2013) ta'kidlashicha, loyihalarni moliyalashtirish xususiy kapitalni jalb qilish bilan birga hukumatlar zimmasiga tushadigan bevosita moliyaviy yukni kamaytirishga yordam beradi.

Global misol: Yevropadagi, xususan, Buyuk Britaniya va Germaniyadagi offshor shamol stansiyalari loyihani moliyalashtirishdan muvaffaqiyatli foydalandi, kelajakda energiya ishlab chiqarishdan olinadigan daromadlar xavfsiz to'lov mexanizmini ta'minlaydi.

Loyihani moliyalashtirish modellari, ayniqsa, loyihalar aniq daromad manbalariga ega bo'lganda samarali bo'ladi, lekin ular muvaffaqiyatini ta'minlash uchun kuchli tartibga soluvchi yordam va bozor barqarorligini talab qiladi.

Davlat byudjetidan ajratmalar orqali loyihalarni moliyalashtirish

Ko'pgina mamlakatlarda davlat mablag'lari kapital qurilish loyihalarini, ayniqsa yo'llar, ko'priklar, maktablar va shifoxonalar kabi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Davlat sektoridagi investitsiyalar ko'pincha milliy yoki mintaqaviy manfaatlariga xizmat qiladigan va darhol foyda keltirmaydigan, lekin uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan loyihalarga qaratilgan.

Misol: Qo'shma Shtatlarda federal va shtat hukumatlari byudjetdan ajratmalar va obligatsiyalarni moliyalashtirish orqali infratuzilmaga katta miqdorda sarmoya kiritadilar.

Misol: Xitoy hukumati davlat mablag'lari va davlat banklarining kreditlari hisobidan tezyurar temir yo'l tarmoqlari va urbanizatsiya kabi yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirdi.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish orqali

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirishda, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dunning (2000) ma'lumotlariga ko'ra, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar nafaqat kapitalni, balki rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'pincha etishmayotgan texnik tajriba va boshqaruv ko'nikmalarini ham olib keladi.

Misol: Xitoyning "China's Belt and Road Initiative" tashabbusi (BRI) Osiyo, Afrika va Markaziy Osiyoda infratuzilmani rivojlantirish uchun to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning muhim manbai bo'ldi. Hillman (2020) ta'kidlashicha, BRI loyihalari butun mintaqa bo'ylab infratuzilmani o'zgartirgan, ammo qarz barqarorligi haqida xavotirlar mavjud.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar O'zbekiston kabi yirik loyihalar ko'pincha hukumatning moliyaviy imkoniyatlaridan oshib ketadigan va chet el investitsiyalarini talab qiladigan mamlakatlarda ayniqsa muhimdir.

O'zbekistonda kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirish

Markaziy Osiyoda iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan O'zbekiston o'z infratuzilmasini modernizatsiya qilish va xorijiy sarmoyalarni jalb etish bo'yicha ulkan dasturni amalga oshirishga kirishdi. Mamlakat ushbu kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirish uchun bir qator moliyalashtirish modellarini qabul qildi, bunda DXSh va to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va Taraqqiyot jamg'armasi hisobidan

Tarixga nazar tashlasak, O‘zbekiston hukumati kapital qurilish, xususan, infratuzilma va uy-joy qurilishi loyihalarining asosiy moliyachisi bo‘lib kelgan. Biroq, zarur investitsiyalar ko‘lami kengayganligi sababli, hukumat muqobil moliyalashtirish manbalarini qidirmoqda. Jahon banki (2019) ma‘lumotlariga ko‘ra, mamlakat moliyalash bo‘yicha bo‘shliqni bartaraf etish uchun Osiyo taraqqiyot banki (OTB) va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (YTTB) kabi xalqaro rivojlanish institutlarining imtiyozli kreditlariga tayangan.

Misol: Toshkent metropolitenining kengaytmasi qurilishi O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va Taraqqiyot jamg‘armasi moliya institutlari kreditlari hisobidan moliyalashtirildi.

O‘zbekistonda davlat-xususiy sheriklik (DXSh).

So‘nggi yillarda O‘zbekiston energetika, transport va sog‘liqni saqlash kabi sohalarga xususiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini e‘tirof etgan holda DXShlar uchun asos yaratdi. OTB (2020) ta‘kidlashicha, DXShlar uchun huquqiy asos hali ishlab chiqilayotgan bo‘lsa-da, dastlabki loyihalar o‘zlash uchun muhim salohiyatdan dalolat beradi. Misoli: O‘zbekiston va Fransiya konsorsiumi o‘rtasida yangi elektr stansiyasini qurish bo‘yicha hamkorlik mamlakatdagi birinchi yirik DXShlardan biridir. Ushbu loyiha O‘zbekiston muhim infratuzilmani moliyalashtirish uchun xususiy ekspertiza va kapitaldan qanday foydalanayotganiga misol bo‘la oladi.

DXShlarga qiziqish ortib borayotganiga qaramay, YeTTB (2020) ma‘lumotlariga ko‘ra, byurokratik samarasizlik va tavakkalchiliklarni taqsimlash muammolari kabi tartibga solish va institutsional muammolar O‘zbekistonda DXShlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish yo‘lidagi muhim to‘siq bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekistonga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali

O‘zbekiston o‘zining strategik joylashuvi va olib borilayotgan islohotlar tufayli, ayniqsa, Xitoy va Rossiyadan to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarning ortib borayotgan hajmini jalb qilmoqda. Peterson instituti (2021) ma‘lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonning Xitoyning “China's Belt and Road Initiative” tashabbusi (BRI)dagi ishtiroki infratuzilma loyihalari, jumladan, avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar va energetika ob‘yektlariga katta sarmoya kiritdi.

Misol: Xitoylik investorlar tomonidan moliyalashtirilgan Angren-Pop temir yo‘l tunnelining qurilishi O‘zbekiston infratuzilmasini modernizatsiya qilishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar qanchalik muhim rol o‘ynayotganini ko‘rsatadi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar imkoniyatlarni ham, qiyinchiliklarni ham taqdim etadi. U juda zarur kapitalni keltirsa-da, qarz barqarorligi va investitsiya kelishuvlarining shaffofligi haqidagi xavotirlar saqlanib qolmoqda. OTB (2020) O‘zbekistonga barqaror va uzoq muddatli xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun o‘zining me‘yoriy muhitini yaxshilashni tavsiya qiladi.

Tadqiqot tahlili: Global va O‘zbekiston moliyalashtirish modellari

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki Global moliyalashtirish modellari va O‘zbekistonning yondashuvini taqqoslash o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatadi. Global miqyosda DXSh va Xususiy kapitalni jalb qilish aniq huquqiy asoslarga va risklarni taqsimlash mexanizmlariga ega bo‘lgan yaxshi shakllangan modellardir. Bundan farqli o‘laroq, O‘zbekiston hali ham ushbu moliyalashtirish modellarini to‘liq qo‘llab-quvvatlash uchun o‘zining me‘yoriy-huquqiy muhitini rivojlantirmoqda.

DXShni amalga oshirish: Ko‘pgina rivojlanayotgan bozorlar singari, O‘zbekiston ham yirik loyihalarni moliyalashtirishdagi bo‘shliqni bartaraf etish uchun DXShlardan foydalanishni boshladi. Bu yondashuv global tendentsiyalarni aks ettiradi, bunda hukumatlar infratuzilmani rivojlantirish uchun xususiy sarmoyalarni ko‘proq izlaydilar.

O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va Taraqqiyot jamg‘armasiga tayanish: O‘zbekiston ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlar singari, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun asosan O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va Taraqqiyot jamg‘armasining imtiyozli kreditlariga tayanadi. Bu xususiy sarmoya oson bo‘lmagan hududlarda keng tarqalgan amaliyotdir.

Rivojlangan mamlakatlarda ko'pincha DXSh va Xususiy kapitalni jalb qilishning muammosiz amalga oshirilishini qo'llab-quvvatlaydigan etuk huquqiy va institutsional asoslar mavjud. Bundan farqli o'laroq, O'zbekistonning huquqiy va me'yoriy bazasi hamon rivojlanib bormoqda va bu uzoq muddatli xususiy investitsiyalar uchun qiyinchiliklar tug'dirmoqda.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar va tartibga solish to'siqlari: O'zbekiston sezilarli darajada to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilgan bo'lsa-da, tartibga solish muammolari va shaffoflik bilan bog'liq xavotirlar hali ham uning infratuzilma loyihalariga xorijiy investitsiyalarni to'liq integratsiyalash qobiliyatiga to'sqinlik qilmoqda.

Xulosa

Kapital qurilish loyihalarini moliyalashtirishni samarali tashkil etish davlat, xususiy va xorijiy resurslarni birlashtirishni talab qiladi. Global miqyosda DXSh, Xususiy kapitalni jalb qilish va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar kabi yaxshi shakllangan modellar yirik infratuzilma loyihalarini rivojlantirish imkonini berdi. O'zbekiston hali ushbu modellarni joriy etishning dastlabki bosqichida bo'lsa-da, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va DXShlarni amalga oshirishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdi.

Biroq, kapital loyihalarining uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlash uchun O'zbekiston tartibga solish muhitini mustahkamlashda davom etishi va byurokratik samarasizlik va valyuta risklari kabi muammolarni hal qilishi kerak. O'zbekiston ilg'or jahon tajribasini o'rganish va ularni o'ziga xos sharoitga moslashtirish orqali loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlari samaradorligini yanada oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akintoye, A., Beck, M. va Hardcastle, C. (2003). Davlat-xususiy sheriklik: xavf va imkoniyatlarni boshqarish. Wiley-Blackwell.
2. Grimsey, D. va Lyuis, M. K. (2005). Davlat-xususiy sheriklik iqtisodiyoti. Edvard Elgar nashriyoti.
3. Yescombe, E. R. (2013). Loyihani moliyalashtirish tamoyillari. Akademik matbuot.
4. Jahon banki. (2019). O'zbekiston iqtisodiy ma'lumotlari: infratuzilmani rivojlantirishni moliyalashtirish. Vashington, D.C.
5. OTB (Osiyo taraqqiyot banki). (2020). O'zbekiston: DXShlarni rivojlantirish va infratuzilmani moliyalashtirish. Manila.
6. Hillman, J. (2020). "Kemer va yo'l": Xitoyning global kontekstdagi infratuzilma tashabbusi. Peterson xalqaro iqtisodiyot instituti.
7. YeTTB (Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki). (2020). O'zbekiston Davlat strategiyasi: infratuzilma va xususiy sektorni rivojlantirish. London.
8. Dunning, J. H. (2000). Taraqqiyotda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar o'rni: global modellar va siyosatlar. Birlashgan Millatlar Tashkiloti.
9. Peterson xalqaro iqtisodiyot instituti. (2021). O'zbekistonning "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusidagi strategik roli. Vashington, D.C.

